

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 23, Sayı: 40, Temmuz - Aralık 2018

YESEVİYYE TARİKATI'NIN TEMEL İLKELERİ

The Basic Principles Of The Yesawiyya Sect

Dr. Öğr. Üyesi M. Askeri KÜÇÜKKAYA

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı,
mahmutaskeri@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5600-6450

Atıf@ Küçükkaya, M. Askeri. "Yeseviyye Tarikati'nin Temel İlkeleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (Aralık 2018): 143-162.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 11 Ekim 2018 / 11 October 2018
Kabul Tarihi / Accepted	: 26 Kasım / 26 November 2018
Yayın Tarihi / Published	: 15 Aralık / 15 December 2018
Sayı – Issue	: 40
Sayfa / Pages	: 143-162
DOI	: 10.30623/harranilahiyatdergisi.469487

Öz

Orta Asya'da yüzyıllarca insanlara tesir etmiş olan Ahmed Yesevî'nin kurduğu Yeseviye'nin birtakım temel ilkeleri bulunmaktadır. Bunların başında tevhid inancı gelir. Yeseviye tevhide dayalı bir tarikattır. Hazreti Peygamberin sünnetine uyma bu tarikatın önemli esaslarından. Genel anlamda Yeseviye, tevhid ve sünnete bağlı bir tarikattır.

Ahmed Yesevî, dine dayalı bir eğitim ile müridlerini yetiştirme ve hakka ulaştırmaya çalışan bir metod takip etmiştir. Tarikata girecek olan bir müridin ilk önce dini konuda kendini yetiştirmesi istenir. Ahmed Yesevî'ye göre dinî bilgiye sahip olmadan tarikata girmek doğru değildir. İslam'ı yaşamadan tarikata girmek, tarikatın ruhuna aykırıdır. Yeseviye'de şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olgusu en temel esas olarak kabul edilmiştir. Şeriat olmadan tarikatın olmayacağı düşüncesi benimsenmiştir.

Müridlerin riyazet ve nefis terbiyesi ile olgunlaşmasını sağlamaya çalışılmıştır. Halvet ve zikir bu tarikatın önemli iki esası olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeseviye, Tevhid, Sünnet, Halvet, Zikir, Mürid, Tarikat.

Abstract

Yeseviye founded by Ahmed Yesevi, who had influenced people for centuries in Central Asia, has some foundations. One of them is the belief in Tawhid. Yesawiyya based on the concept of Tawhid, that is a cult. Disobeying the Prophet's Sunnah is one of the most important principles of this sect. In General, Yesawiyya is a cult of Tawhid and Sunnah.

With a religion-based education, Ahmed yesevî follows a method that tries to raise his disciples and bring them to justice. A believer who is going into the cult is first asked to raise himself on religious grounds. It is not correct to enter the cult without religious knowledge. Entering the sect without experiencing Islam is against the spirit of the sect. The fact of sharia, sect, ingenuity and truth in Yesawiyya is the most fundamental principle. There is no sect without Sharia.

It is tried to ripen the disciples via riyazet and soul discipline. Halvet and dhikr are the two basic principles of this sect.

Keywords: Yesawiyya, Tawhid, Sunnah, halvet, dhikr, mughid, sect.

Giriş

Ahmed Yesevî, tarikatının temel ilkelerini Divân-ı Hikmet'in birçok yerinde dile getirmiştir. Yeseviyye'nin adâb ve erkânı hakkında kendisine izâfe edilen "Fakr-nâme" adlı risâlenin yanı sıra Hazînî'nin "Cevâhirü'l Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr"ında ve Yesevî'nin önde gelen halifelerinden "Muhammed Danişmend Zernukî"¹ adlı kişinin "Mir'âtu'l-Kulûb" adlı eserinde bu bilgileri bulmak mümkündür.

Hoca Ahmed Yesevi; Kur'ân-ı Kerim'in hükümlerine ve bu hükümlerin ihtiva ettiği temel düşünce sistemine kuvvetli bir şekilde bağlıdır. Yesevi, Ehlisünnet ve'l-cemaati esas alan, İslâmiyet'e bağlılıktan taviz vermeyen, sünnete ittiba eden, dünya ve ahiret dengesini ayarlayabilen bir tarikat anlayışına sahiptir.² Ayrıca seyr-i sülûkta müridlerin takip edeceği ilkelerin başında riyâzet ve mücâhede metoduna dikkat etmesi büyük bir önem taşır. Nefis terbiyesi için mücâhede ve mücâdele müridin vazgeçemeyeceği bir ilkedir. Ayrıca halvet'in, Yeseviyye Tarikatı'nda ayrı bir değeri ve önemi vardır. Yeseviyye'nin önemli ilkelerinin bir diğeri de zikirdir. Zikir, Allah'a ulaşmanın manevi yolu olarak kabul edilmiştir. Abdestsiz zikir yapılmaması şart koşulmuştur. Dinî bilgi ve yaşayış olmadan tarikata girmek doğru karşılanmamıştır. Dolayısıyla Yeseviyye'de cahil mürid hiçbir zaman hoş görülmemiştir. İslamiyet'i yaşamayan şeyhlere intisâb(tasavvufî kavramların çoğu aslına sadık kalınarak yazıldığına göre bunda da p yerine b tercih edilsin) edilmemesi ilkesi de Yeseviyye'nin öğelerindendir.

Yesevî, İslamiyet'e bağlılıktan taviz vermeyen, sünnet-i seniyyeye dört elle sarılan, mazbut, muhakemeli, aşırılıklardan uzak, hayatın ve toplumun gerçeklerini asla göz ardı etmeyen ve dünya-ahiret dengesine riâyet eden bir tasavvuf ve tarikat anlayışına sahiptir.³ Din ve sünnete son derece bağlı olan Ahmed Yesevî, söylediği fikirlerinin kabul görmesinden dolayı kendisinden sonra gelenlere de kaynaklık etmiştir. Hz. Peygamber'in sünnetine riayet ettiği için, Ahmed Yesevî'nin söylediği hikmetlerinde İslâm dışı kurallara rastlanılmamaktadır. Yesevîlik, kaynağını Peygamber ahlakı ve

¹ Mevlânâ Safiyüddin, *Nesebnâme*, Hazırlayan Kemal Eraslan, (İstanbul: Yesevi Yayınları, 1996), 24, 50, 51.

² Osman Türer, *Hoca Ahmed Yesevî'nin Türk İslâm Tarihi'ndeki Yeri ve Tasavvufi Şahsiyeti*, Mehmet Şeker- Necdet Yılmaz. Ahmed Yesevi, Hayatı Eserleri Tesirleri, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1996), 229-230.

³ Türer, *Hoca Ahmed Yesevî'nin Türk İslâm Tarihindeki Yeri ve Tasavvufi Şahsiyeti*, 229.

sevgisinden almış olduğundan hızlı bir şekilde Orta Asya'da Türkler arasında kabul görmüştür.⁴

Ahmed Yesevî'nin düşüncesini oluşturan ubûdiyyet, uhûvvet ve muhabbet fikirleri çerçevesinde insanlar birleşme imkânına kavuşmuşlardır. Bundan dolayı, Yeseviyye, İslâm dünyasında birliği sağlayan tarikatlardan biri olmuştur.⁵ Türkistan'daki tasavvuf hareketleri içerisinde Ahmed Yesevî, birçok velinin üstadı olarak kabul edilmiştir.⁶

Yeseviyye'nin önemli bir özelliği de, Kübreviyye, Bektaşîyye ve Nakşibendiyye gibi, zaman içinde etkileri çok geniş bölgelere yayılan büyük tarikatları da bağrından çıkarmış olmasıdır.⁷ Yeseviyye'nin Nakşibendîlik ile silsilede bir bağlantısı vardır. O da hem Yeseviyye'nin hem de Nakşibendîlik'in ortaya çıkmasına zemin hazırlayan Abdülhalık Gücdüvanî'nin, Yusuf Hemedânî'nin halifesi olmasıdır. Ayrıca Nakşibendîlik'in kurucusu Muhammed Bahâuddin Buhârî'nin (ö. 791/ 1389) şeyhleri arasında bir Yesevî şeyhi de bulunmaktadır.⁸ Yeseviyye, XII. asırdan XV. asra kadar tüm Orta Asya'da Harezmi'de,⁹ Uzak Kafkasya Türkmenleri ve Orta Volga Tatarları arasında yayılmış, Horasan, Kuzey İran ve Anadolu'da Yesevî gurupları teşekkül etmiştir.¹⁰

Ahmed Yesevî'nin irşad halkasına her yerden insanlar katılmıştır. Her ırktan müridleri bulunan Ahmed Yesevî, diğer tarikatlarda olduğu gibi İslâm'ın hakikatini ve Yeseviyye Tarikatı'nı en ücra yerlere yaymak gayesi gütmüştür. Henüz hayatta iken bazı halifelerini çeşitli memleketlere göndererek, bu mukaddes vazifeyi ifa etmeye çalışmıştır.¹¹

Tarikatını tevhid üzerine bina etmeye çalışmış olan Ahmed Yesevî'nin tasavvuf anlayışında, muhabbetullah, Peygamber sevgisi, insana karşı hoşgörülü davranmak vardır. Tasavvufi düşüncesinde şeyh ve mürid

⁴ Kemal Eraslan, "Ahmed-i Yesevî", *Erdem Dergisi*, 7/21 (1995): 808.

⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1977), 325.

⁶ Carl Brockelmann, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Trc. Neşet Çağatay, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 228.

⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvuf'un Ruhü ve Tarikatlar* (İstanbul: Sidre Yayınları, 1998), 122-123.

⁸ Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998), 243.

⁹ Zeki Velidi Togan, *Yesevîliğe Dair Bazı Yeni Malûmat Fuad Köprülü Armağanı* (İstanbul: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Osman Yalçın Matbaası, 1953), 525.

¹⁰ Alexandre Bennigsen, *Sûfi ve Komiser Rusya'da İslâm Tarikatları*, trc. Osman Türer (Ankara: Akçağ Yayınları, Ank. 1988), 85.

¹¹ Mahir İz, *Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*, (İstanbul: Türdav Yayınları, 1981), 211.

arasında bir fark gözetmemiştir. Hatta şeyh makamında olan birisini eğitmek üzerinde daha fazla durmuştur. Tarikatına mensup olanların dünya için tasalanmamaları gerektiğini telkin etmiştir. Bu konuda özellikle şeyhlerin dikkatli davranmasını belirtmiştir. Müridlerini de uyararak, dünya malına ve sevgisine esir olanların peşinden gitmemelerini öğütlemiştir.¹² Yesevî, tasavvufî eğitimi almayan, cahil ve menfaatçi şeyhlerin izinden gidilmemesini de temel ilke olarak kabul etmiştir.¹³

1. Ahmed Yesevî'nin Dinle İlgili Olarak Benimsediği Temel İlkeler

Ahmed Yesevî tarikatını tesis ederken birtakım ilkeler benimsemiş ve bu ilkeler doğrultusunda hareket ederek fikirlerini halka yaymış, bu sayede halk nezdinde kabul görmüştür.

1.1. Tevhid Düşüncesi Üzerine Oturtulmuş Tasavvuf Anlayışı

Ahmed Yesevî, tasavvuf ve tarikat anlayışını tevhid üzerine bina etmiştir. Tarikatını yaydığı dönemde insanlar tarafından kabul gören Şamanizm inancının aksine, onları Allah'ın bir olduğuna inandırmaya çalışmıştır. Allah inancını tasavvuf yoluyla pekiştirmek, Ahmed Yesevî'nin hareket noktasını oluşturmuştur. O'nun asıl gayesi Allah'ı bulmak ve buldurmaktır.¹⁴ Ahmed Yesevî, "Allah'ımı ararım izine düşüp giderim"¹⁵ dizesindeki "izine düşüp giderim" ifadesiyle hakikati bulmak ve Allah'a ulaşmak için gidilmesi gereken yol manasına gelen tevhid inancını kastetmektedir. Dolayısıyla Allah'ın birliğini her zaman ve her yerde söylemenin ve yaşamanın gerektiğini açıklamaya çalışmıştır.

Hoca Ahmed Yesevî, Allah inancını vahdet-i vücûd anlayışına yakın bir tarzda ele almaktadır. Kendi varlığını, Allah'ın varlığında bulmaktadır. Ona göre en büyük sevgi ve huzur kendinden geçip, Allah'a yakınlaşmaktır. Ahmed Yesevî, tevhid inancından yoksun insanların bunu bilemeyeceğini söylemektedir. Bu öyle bir yoldur ki, herkesin gitmesi mümkün değildir. Bu yola ancak ilim ve iman ile girilebilmektedir. Hak ve hakikat ancak akıl ve

¹² Resul-Muhammed Aşurbeyoğlu, "Yesevî'nin Fakrâme Risalesi", Ankara: *Türk Yurtları Dergisi* Cilt: 2. Sayı:6. s 24

¹³ Hazîni, *Cevâhirü'l Ebrâr min Emvâci'l Bihâr*, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar no: 3893), vr. 55a.

¹⁴ Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Emel Esin Nüshası, (Müze: No.55) Hazırlayan: Faruk Azmun, (İstanbul: Tek-Esin, Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 1994,) XLV, 56b; Ahmed Yesevî *Divân-ı Hikmet*, Hazırlayan. Hayati Bice, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993), 57, 1-77.

¹⁵ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 77.

bilgi ile idrak edilebilmektedir. Nitekim kendisinin bu yola girdiğini, candan geçmek anlayışıyla Hakk'ı bulduğunu şöyle belirtmektedir:

*"Ene'l Hakk"ın manâsını bilmez cahil
Bilge gerek bu yollarda mertlerin denizi
Akıllı kullar Hakk yâdını dedi sevgili
Candan geçip Sevgili'yi sevdim ben işte.¹⁶*

Mutasavvıflar, Allah'ın dışında gerçek olmadığını basarla (gözle) değil, basiret yoluyla müşahede etmişlerdir. Yesevî, bunun Allah tarafından sadece tevhid inancına bağlı olanlara verildiği kanaatindedir. Tasavvuf bir hal ilmidir, kâl (söz) ilmi değildir kadesince; bildiğiyle amel etmeyen ve yaşamayan kimselerin bunu bilemeyeceklerini söylemektedir.

*Bilmediler mollalar
"Ene'l Hakk" manâsını;
Kâl ehline hâl ilmini
Tanrı görmedi münâsip.¹⁷*

Ahmed Yesevî, ilâhî aşk ve manevi zevkle Allah'ın varlığına inanmaktadır. İbâdet, tâat ve zikirle Allah'a ulaşmaya çalışır. Hadis-i Kudsi'de Allah şöyle buyurmaktadır: "Kulumun, farz kıldığım şeylerle bana yaklaşmasından iyisi yoktur. Kulum bana nafilelerle de yaklaşmaya devam eder. Öyle olur ki artık onu severim. Onu sevdim mi işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli ve yürüdüğü ayağı olurum..."¹⁸ Bu Hadis-i Kudsi'nin manâsına uygun olarak Yesevî şöyle demektedir:

*Söylesem ben dilimdesin, gözleşem ben gözümdesin,
Gönlümde hem canımdasın, bana sen gereksin sen.¹⁹*

Yesevî, her şeyin O'ndan geldiğine, her şeyin O'nun gücü ve kudreti dairesinde hareket ettiğine inanmaktadır. Vahdet-i vücûd zevk itibarıyla ve hâl ile idrâk edilebileceğinden²⁰ o, bunu hikmetlerinde ayrıntılı olarak ele

¹⁶ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 22.

¹⁷ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XIX, 32b.

¹⁸ Sahih-i Buharî, *Rikâk*, 38.

¹⁹ Yesevî, *Divân-ı Hikmetten Seçmeler*, Haz. Kemal Eraslan, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), LXI-4-326.

²⁰ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1980), 117.

almıştır. Fenafillah (Allah'ın varlığında yok olma) makamına geçtiğini de ifade etmektedir:

Adım sanım kalmadı ben bir hiç oldum;

Allah'ı yad eyleyerek yüce oldum;

Pak yürekle O'na bağlanıp, gör nice oldum;

*Fenâ fi'llâh makamına geçtim işte.*²¹

Ahmed Yesevi, Allah'ın vahdâniyyetine şeksiz-şüphesiz inanırken, O'nun dışında hiç bir varlığın güç ve kudret sahibi olmadığına yine Allah'ı şahit göstermektedir. "Heme ez üst" (ne varsa ondandır) esasına dayanan vahdet düşüncesini şöyle dile getirmektedir:

Hiç kimse yok yerde gökde Sen'sin Kadir

Şüphem yoktur bu sözümde özün şâhid.

Hem teksin, bir tanesin şüphesiz hazır

*Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hâdi".*²²

Ahmed Yesevî, tasavvufi düşüncesinde tevhid fikrini, hayatının her anını kuşatan bir ifadeyle anlatmaktadır. Allah'ın birliğini dil, akıl ve nefis üçgeninde her zaman ve her yerde anmanın önemini vurgularken, Allah'ın cemâlini görmenin bununla mümkün olabileceğini söylemektedir:

Dile al "Lâ ilahe illâllah"ı

Akla koy her nefesde ol uyanık

Pir-i kâmil nazar eyleyince sana ansızın

*Hakk cemâlini göstermese perişan olunur.*²³

Ahmed Yesevî'ye göre, vahdâniyyet, Allah'ın tek oluşudur. Allah, katında, sıfatlarında ve fiillerinde tektir. O, yaratıklara benzemez. Mahlûkâtın yapmaktan aciz kaldığı ve muhtaç olduğu her şey O'nun yanında vardır. O hiç kimseye muhtaç değildir. Muhtaç olan insandır. Bu ihtiyaç dairesinde hayatını devam etme ve istediği şeyi elde etmenin en kesin yolu bir olan Allah'ı bulmakla mümkündür. Yesevî'nin ele aldığı en önemli unsur insandır. Tevhid inancının gerektirdiği şekilde insanı yetiştirme, eğitme ve

²¹ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, I.vr.5b.

²² Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 21-10-40; Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, E. Esin, XLVII, 100a; XV, 28a.

²³ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice 95-120.

terbiye etme konusu onun en önemli meselesi olup, insanı gerçek anlamda Allah'ı tanıyacak ve ibadet edecek dereceye getirmeye çalışmaktadır. İnsan-ı kâmil olma yolunda varılacak makamları, tarikatında basamak olarak kullanmaktadır.²⁴ Bu basamağın en önemli temel taşı ise tevhiddir. Yesevî'nin düşüncesinde tevhid, Allah'a gereği gibi inanmak ve sığınmak anlamını taşımaktadır. " De ki: O Allah tektir. Allah her şeyden müstağni ve her şey O'na muhtaçtır. O doğmamıştır ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir."²⁵

"Kul Huva'allah, subhana'llah"ı tekrarlırsam.

Ulu Tanrı'm, didarını görür müyüm?

Her yerimde hasretin derdini duysam,

*Ulu Tanrı'm didarını görür müyüm?*²⁶

1.2. İslamiyet ve Sünnete Bağlılık

Hoca Ahmed Yesevî, Kur'an-ı Kerim'in hükümlerine ve bu hükümlerin ihtiva ettiği temel düşünce sistemine olduğu gibi sünnete de kuvvetli bir şekilde bağlıdır.²⁷ Yesevî, Ehlisünnet ve'l-cemaati esas alan, sünnete ittibâ eden, bir tarikat anlayışına sahiptir.²⁸ İslam Dini'nin emirlerine bağlılık konusunda, bir vakit namaz kılmayanın domuzdan farkı olmayacağını²⁹ dile getirecek kadar hassas davranmıştır. Ahmed Yesevî, İslamiyet'i ana unsur olarak ele alışının yanında, Peygamber'in (s.a.v) sünnetine bağlı bir yaşayışın da temel nokta olduğunu söylemiştir.³⁰

Ahmed Yesevî, İslamiyet'i yaşamadan tarikatı yaşamanın mümkün olmadığını söylemektedir. Ona göre tarikata girmek için İslamiyet'i bilmek gerekmektedir. Yine Yesevî'ye göre din, uzuvlarla yani zahirle amel etmektir. Uzuvlarla demekten maksat, farz, vacib ve sünnetlerin tümünü yerine getirmektir. Buna göre, emredilen her şeyin koşulsuz olarak kabul edilmesi,

²⁴ Muhammed Danişmend, *Mir'âtu'l-Kulûb*, sadeleştiren: Necdet Tosun, *İlam Araştırma Dergisi*, 2/2, (Aralık, 1997): 79.

²⁵ İhlâs, 112/1-4.

²⁶ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XLVII, vr.100a; Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 7- 1- 15.

²⁷ Yusuf Ekinci, *Hoca Ahmed Yesevi*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1995), 36.

²⁸ Türer, *Hoca Ahmed Yesevi*, 229-230.

²⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhü ve Tarikatlar*, (İstanbul: Sidre Yayınları, 1988), 122.

³⁰ Önder Göçgün, *Destan Rivayetlerine Dayalı Hayatı ve Hikmet Yüklü Edebi Hüviyeti ile Ahmed Yesevi*, (Ankara: Erdem. Atatürk Tarih Kültür Merkezi Dergisi Hoca Ahmed Yesevi Özel Sayısı, 7/21, 1995), 880.

mümkün olduğu kadar yaşanması ve yaşatılması gerekir. Yasaklananlardan çekinip, insanları uyarmak lazımdır. Yesevî, bunları; “küfür, nifak, şüphe, şirk, kendini beğenmek, gösteriş yapmak, zulmetmek, haram yemek, yalan söylemek, gıybet yapmak, zina etmek, içki içmek, uyuşturucu kullanmak ve müminlere haksız yere zulmetmek” diye sıralamıştır.³¹ Yesevî’ye göre, İslami esaslara dayanmayan bir tarikatın hak ve gerçek olması imkânsızdır. İslamiyet’i tam manasıyla yaşamayan birisinin tarikata girmesi doğru değildir. Yesevîliğin dört temel esası olan şerîat, tarîkat, hakîkat ve marîfet’e ulaşmanın ilk kapısı İslamiyet’i yaşamakla mümkündür.³²

*Şerîatın işlerini tamam eylemeyince,
Tarîkatın meydanına girse olmaz.*³³

*Şerîattır âşıkların efsanesi;
Arif olan âşik tarikatın incisidir.*³⁴

Ahmed Yesevî, tarîkate gireceklerin “*emr-i bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münker*” (iyilikleri tavsiye etmek, kötülükleri yasaklamak) çerçevesinde imanî konularda titizlik isteyen düsturlara riâyet etmenin önemini vurgulamaktadır. Din dışı kurallar ve hurafelerle İslam’ın özüne ters düşecek, İslâm’la bağdaşmayacak bir anlayışla tarikat hayatının mümkün olamayacağı inancını taşımaktadır. Cahil kişilerin, yetki sahibi olmadıkları halde, özellikle tasavvufî meselelerde fikir beyan etmeleri yarardan çok zarar getirecektir. Buna mukabil dinî ilimleri bilen ve yaşayan kişilerin tarikata girmelerine büyük önem vermekte, tarikata girecek olan birisinin dine göre yaşamasını istemektedir. İslâmî ilimlerin insana hitap eden bütün meselelerine riâyet edenlerin, tarikata girebileceğini söylemektedir. İslamiyet’in insana yüklediği sorumluluğu yerine getirenlerin tarikata girebileceğini, bu dini bilmeden, onu yaşamadan tarikata girmenin ve tarikat davası gütmenin sakıncalı olduğunu ifade etmektedir:

*Her kim eylese tarîkatın davâsını
İlk adımı şerîata koymak gerek.*

³¹ Danişmend, *Miratü'l-Kûlub*, 70.

³² Yesevî, *Fakrnâme*, Haz. Kemal Eraslan, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 22, (1977), 10-15.

³³ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 124, 1-158.

³⁴ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüşhası, X, vr. 22b.

Şerâtin işlerini tamam eyleyip,

*Ondan sonra bu davâyı kılmak gerek.*³⁵

Ahmed Yesevî, din ile tarikatı birbirinden ayrı tutmamış,³⁶ din ile tasavvufu sade ve basit anlatımlarla birleştirmiştir.³⁷ Buna göre din hürmet, tarikat hizmet, hakikat ise himmettir.³⁸ Ahmed Yesevî, tarikatta dini konuların bilinmesi hususunda o kadar ince ve detaylı düşünmektedir ki, dini yaşamadan tarikata gireceklerin hata yapma, sapma ihtimalinden ötürü küfre girmelerinin dahi söz konusu olduğunu şu dizeleriyle dile getirmektedir:

Tarikata şerâtsiz girenlerin,

*Şeytan gelip imânını alır imiş.*³⁹

Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde İslâm'a aykırı bir unsura rastlanmamaktadır. Din ile tarikatı kolay bir şekilde telif etmesi, Yesevîliğin Türkler arasında hızlı bir şekilde yayılmasında başlıca sebep olmuştur. Dolayısıyla Ahmed Yesevî aşağıdaki beyitte Kur'an-ı Kerim'in hükümleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinde ifade edilen hakikatleri dile getirdiğini bildirmiştir:⁴⁰

Benim hikmetlerim Sübhân'ın fermânı,

*Okuyup bilsen, hepsi Kur'ân'ın anlamı.*⁴¹

Yesevî, dini yaşamadan tarikata girenlerin hiçbir fayda görmeyeceklerini söylemektedir. İslâmiyet'e uygun olmayan bir tarikat bâtil olduğu gibi, hakikate uygun olmayan tarikat dahi batıl ve gerçek dışıdır. Zira dinî bilgilerle kendini yetiştiren mürid, hata yapmamaya ve günah işlememeye özen gösterecek, mensubu bulunduğu tarikatın gereklerini dinî ölçüler içerisinde yerine getirmeye çalışacaktır. Böylece hakikat makamına ulaşmak için dinin ve tarikatın gereklerine uyma bilgisini kazanacaktır.⁴² Nitekim Yeseviyye'nin dine bağlılıkta önde gelen tarikat olduğu inancı, yüzyıllar boyunca tasavvuf çevrelerince kabul edilmiştir. Ahmed Yesevî,

³⁵ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 76, 1-96.

³⁶ Danişmend, *Mir'atü'l-Kûlub*, 69.

³⁷ Nihad S. Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: y.y. 1971), 1: 279.

³⁸ Hazîni, *Cevâhirü'l-Ebrâr*, vr. 65a.

³⁹ Yesevî, *Divân-ı Hikmetten Seçmeler*, Haz. Eraslan, XXXII- 1, 223.

⁴⁰ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Eraslan, 29.

⁴¹ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüşhası, L, vr. 61a.

⁴² Hazîni, *Cevâhirü'l-Ebrâr*, vr. 70b.

İslam dinine ve Peygamber'in sünnetine bağlı olmayanları kesinlikle reddettiği gibi, "Veli"lik taslayanların da dine bağlı olup olmadıklarının araştırılmasını istemiştir. İslamiyet'i yaşamayan şeyhleri, haklı gerekçeyle yalancılıkla itham etmesi, Yeseviyye öğretisinin ana unsuru sayılmıştır:

Kâmil olmadan "Şeyhim" diye iddia eden

Kendi yapmadan halk içinde vaaz edip söyleyen

Sözü yalan dünya için amel işleyen

*Dünyayı bırakmayınca "Hal" ilmini bilse olmaz.*⁴³

Ahmed Yesevî'ye göre şeriatın gaye yola girmek, tarikatta gaye ise nefisten geçmektir. Burada önemli olan ilk önce Allah'ın dinine sıkı sıkıya sarılmaktır:

Şerîatta maksat odur yola girmek

*Tarîkatta maksat odur nefsdan geçmek.*⁴⁴

Tarikat meselelerinin İslâmiyet ölçüsüne vurulduktan sonra kabul edilebileceğini söyleyen Ahmed Yesevî, İslam'a muhalif ve sünnete zıt bir hususun, tasavvuf ve tarikat çevrelerince kabul edilmemesi gerektiği fikrindedir. Ona göre tarikatın tüm meseleleri dine uygun olmalıdır. Aksi takdirde marifet ve hakikat düsturları içerisinde temelsiz bir olgudan öteye gidemeyecektir. Çünkü tarikat ve hakikatin yolu dinden (şeriatın) geçmektedir. Bu bakımdan Yesevî, "Şeriatsız tarikata geçemedim."⁴⁵ demektedir.

Ona göre en makbul kişi, dini emirlerin tamamını nefsinde yaşayanıdır. Bunun için de, Hz. Peygamber'in örnek alınması gerekmektedir. Zira Allah'ın emirlerine ve Peygamber'in sünnetine inanmayan ve bu emirleri yerine getirmeyen birisi gerçek ümmet olma şerefine eremeyecektir. Yesevî'nin diliyle: "Ümmet demez Muhammed!"⁴⁶ hitabı ile karşılaşacaktır. Yesevî, tarikat salikinin gece gündüz ibadet içerisinde bulunmasını, Hz. Peygamber'i tazim ile selamlayıp salavat getirmesini telkin etmekte, bu sayede ümmet olma saadetine erişip, yüzü sevinçli bir halde huzura varacağını söylemekte; dünya ve ahirette en büyük mutluluğun Hz. Peygamber'in ümmeti olabilmekle elde edileceğini vurgulamaktadır:

⁴³ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 124-158.

⁴⁴ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 158.

⁴⁵ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XXX, 43b.

⁴⁶ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, vr.34a.

Gece gündüz durmadan ağla (Hoca Ahmed)

Selamlayıp Hak Resul'a ol sen ümmet.

Kılavuz olup "ümmet" derse bu bir saadet,

*Ne yüz ile huzuruna varacağım işte?*⁴⁷

1.3. Dîne Dayalı Tarikat Anlayışı

Ahmed Yesevî, Divân-ı Hikmetinde İslâm'a muhalif ve şathiyat tarzında herhangi bir görüşte bulunmamıştır. Nitekim onun fikirlerinde genel manada itikadı sarsacak özel ima ve işaretlere rastlanılmamaktadır. Ahmed Yesevî her manzumesinde hatalarından bahsederek tevbe ve istiğfarda bulunmuş, Allah'tan af ve mağfiret dilemiştir. Vahdet-i vücûd felsefesine en fazla daldığı zamanlarda bile din silahını hiç bir zaman unutmamıştır.⁴⁸

Ahmed Yesevî, İslâmî emir ve nehiylerin bütününe kabul eden bir anlayışa sahiptir. Sâliklere de buna göre hareket etmelerinin asli görevleri olduğunu söylemektedir. Yesevî, tarikatına giren birisi için, İslâm'ın emirlerinden namaz ve oruç ibadetinin kesinlikle terkedilmemesi gerektiğini ve Allah'ın lütfuna kavuşmak isteyenlerin özellikle tevbe üzerinde olmalarını istemektedir:

Namaz, oruç, tevbe üzere varanlara

Hak yoluna girip adım atanlara

Bu tevbe ile oraya varanlara

*Bağışlanmış kullar ile sohbeti var.*⁴⁹

Ahmed Yesevî, " ibâdetleri riyakârlık yaparak yerine getirenlerle, gerçek mürşid olmaksızın tarikatta irşâd iddiasında bulunanların, imandan nasip alamayacakları" görüşündedir. İbâdetlerin -özürsüz olarak- terkedilmemesinin önemi üzerinde durmaktadır. İbadetlerin, âdâb ve erkâna göre yapılmasının gereğini vurgulamakta; salîk'in, yapacağı zikir ve duadan lezzet almasının ancak bu şekilde mümkün olacağını yineleyerek belirtmektedir.⁵⁰

⁴⁷ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüşhası, vr. 24a.

⁴⁸ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), 76.

⁴⁹ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 141,5-180.

⁵⁰ Hazîni, *Cevahirü'l-Ebrâr* vr. 20a.

Yesevî, kalb-i selime sahip olunmadan tarikata girmenin doğru olmayacağı fikrindedir. Kalb-i selime ulaşmak için de dinî emirleri bilmek ve gereği gibi yaşamak icap etmektedir. Bunun için de bir insanın dört deryadan geçmesi lazımdır. Yesevî'nin ifadesiyle bunlar; dünya, halk, şeytan ve nefis deryalarıdır. Bu deryaların her birisi için birer gemi gereklidir. Dünya deryasının gemisi zühd, yiyeceği kanaat, bilgisi horlanmak, demiri de sabırdır. Halk deryasının gemisi (halktan) ümidi kesmek ve uzlet, demiri ayrılık, oturuşu da halvettir (yalnızlık). Şeytan deryasının gemisi zikir, yiyeceği tesbih, demiri korku ve ümit, oturuşu da muhabbettir. Nefis deryasının gemisi de açlık ve susuzluk, yiyeceği aşk, oturuşu da şevktir. Bu dört deryadan geçen kalb-i selime ulaşmakta ve tarikata girme liyakatini elde edebilmektedir.⁵¹ Çünkü tarikat, kolay girilebilecek bir yol değildir. Tarikattan önce, dini emir ve nehiyleri yerine getirmek gerekmektedir. Dini bilmeyen, tarikatı da bilemeyecektir:

Şeriatın şartlarını bilen âşik

*Tarikatın makamını bilir dostlar.*⁵²

Dini bilip yaşamak da din (şeriat), tarikat ve hakikat üçlemesindeki gerçek marifet ve rızaya ulaşmaya vesile olmaktadır. Çünkü din (şeriat); zahiren uzuvlarla, tarikat; kalp ile hakikat ise; sır (kalbin içindeki cevher, gönül) ile amel etmektir.⁵³ Ahmed Yesevî, dinî emirleri yaşamadan tarikata geçemediğini açık bir şekilde dile getirmiştir. Hakikat makamına ulaşmak için de İslâmiyet'e uygun olan tarikat anlayışıyla hareket etmenin gerektiğini belirtmektedir:

Şerîatsız söz etmezler tarîkatta

Tarikatsız söz etmezler hakîkatta

İş bu yolların yeri bilinir şeriatıta

*Hepsini şeriatıtan sormak gerek.*⁵⁴

Yesevî, gerçek bir seyr-i sülûk'un ilk önce dinde alınmasının üzerinde durur. "Emr-i bi'l ma'ruf nehy-i ani'l-münker" muvâcehesinde titiz davranan, "beyne'l-havf ve'r-recâ" makâmı'nda seyreden kişiye mürşid gözüyle bakar.

⁵¹ Danişmend, *Mirat'ül-Kûlub*, 72.

⁵² Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XXX, vr. 43b; Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 77, 1-97.

⁵³ Danişmend, *Mirat'ül-Kûlub*, 69.

⁵⁴ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XXX, vr.43a,43b; Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Bice, 84, 8-111.

Gerçek mürşid dinî hayatı yaşayan ve dinin bütün hükümlerini yaşatmaya çalışan kişidir. Zirâ İslâmiyet eşiğine yüz sürmek, tasavvuf yoluna girmek isteyen ilk görevidir.⁵⁵ Hâsılı Ahmed Yesevî, olgun, ileri görüşlü ve muhakemelî bir Türk mutasavvıfı ve aynı zamanda Hanefî Mezhebî'ne mensup bir din bilginidir. İrşad anlayışı içinde dinle tarikatı tam anlamıyla kaynaştırmış ve tarikatının en büyük ilkesini dine bağlı kalmakla tanıtmıştır.⁵⁶

2. Bir Tarikat Kurucusu Olarak Ahmed Yesevî'nin Tasavvufla Alakalı Temel İlkeleri

2.1. Riyazet ve Mücahede

Ahmed Yesevî riyazet ve mücahedeğe büyük önem vermektedir. Ona göre kalp sükûnetine kavuşmak için riyazet ve çile çekmek gerekmektedir. Riyazet ve mücahede ile nefislerini Allah sevgisinde eriten kişilerin hak yoldan sapmayacaklarını belirtmektedir.⁵⁷ Nefsin, maharet ve dayanıklılığını artırmak için zorluğa sürmek manasını taşıyan riyâzet, tasavvuf terimi olarak nefsi, ruhun emrine verme gayreti demektir.⁵⁸ Mücâhede; cihâd etmek, nefis ile çekişmek, nefsi ezmek, arzularını kırmak, tesirsiz hale getirmektir. Yine nefsin, Hakk'ın, aklın ve dinin iradesine boyun eğmesini sağlamak, bu maksatla riyazet, perhiz, idman ve temrin yapmak manasını taşımaktadır.⁵⁹ Mücâhedenin aslı, aklıktır.⁶⁰ Öte yandan riyazet, terbiye etmek, itâat etmek; mücâhede ise içe dönük mücadele etmek ve dövüşmek anlamlarına gelmektedir. İstilah olarak her ikisi de nefsin isteklerine karşı durmak, onunla savaşmak, isteklerini yapmamak, yeme içme gibi tabîî ihtiyaçları en aza indirmek konularını içermektedir.⁶¹

Ahmed Yesevî'ye göre, hakiki bir müridin riyâzet ve mücâhedeğe alışması için yeme ve içmeden, şehevî arzularından uzaklaşması gerekir. Dünya sevgisi olarak kabul edilen dünya ve makam sevgisi esaretinden kurtulmak için, teveccüh ve murâkabeyi meslek edinmesi lazımdır. Yeseviyye Tarikatı'nda salıklar için üç çeşit oruç riyazeti ve mücâhede şekli

⁵⁵ Annemarie Schimmel, "Tasavvufun Boyutları", Çev. Önder Gürol, (İstanbul: Adam Yayınları, 1982),94.

⁵⁶ Öztürk, *Tasavvuf'un Ruhu ve Tarikatlar*, 122-123.

⁵⁷ Danişmend, *Mirat'ül-Kûlub*, 69.

⁵⁸ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân ve Sünnet'e Göre Tasavvuf*, (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1993), 129.

⁵⁹ Kelâbazi, *Taarruf*, Hazırlayan. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1992), 202.

⁶⁰ Hazîni, *Cevahirü'l-Ebrâr*, vr. 29b.

⁶¹ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1982), 107.

vardır. Buna göre üç günlük nafile oruç, batından gubâr ve zulmetin kalkmasına sebep olur. Nafile oruç beş gün olursa mugayyebât-ı cin ve temiz ruhlar musahhar olur. Altı gün olursa, gönül deryalarının pınarları açılır ve akmağa başlar. Dokuzuncu günde ise, kalplerin ve kabirlerin keşfine mazhar olunur. Yine bütün bu riyâzet ve mücâhede usulleri şeyhin izniyle olmalıdır. Yoksa faydadan çok zarar meydana getirebilir.⁶²

Ahmed Yesevî’de riyâzet ve mücâhede ile nefis terbiyesi başta gelen vazifedir. Zira nefis, bütün kötülükleri istemesi açısından, onun terbiye edilmesi gerekir. Nefse muhalefet etmek lazımdır. Nefsin isteklerine gem vurmak ve onu frenlemek için, nefse ağır gelen şeyler yapılmalıdır.⁶³

Yeseviyye Tarikatı’nın riyâzet ve mücâhede doktrininde az yemek, az uyumak büyük önem taşır. Cemâlullah sırrına ermek için az uyumak gerekir; “*Tek şartı riyâzeti kabul etmektir.*” ifadesinde tasavvufta nefis terbiyesinin ve ıslahının her zaman riyâzet şuuruyla, uyanık olmakla mümkün olabileceğini söyleyen⁶⁴ Yesevî, nefsin, insanın dünya ve ahirette rezil olması için uğraştığı; insanın da, nefis ile mücadele etmesi gerektiği görüşündedir. Bunun için de mürid nefsin kötülüklerinden, rezilliklerinden kurtulmak ve her zaman mücâhede edip, Allah sevgisine kavuşmak amacıyla izzet ve rahatı horlanma, hakir görülme ile değiştirmelidir.⁶⁵ Yesevî, zâhidlere amel ve takvayı gerekli görürken, riyâzet ehline de nefsin arzularını kırmak için seherde kalkıp, ibadet etmek ve taâtta bulunmak gerektiği yönünde tavsiyede bulunur:

Has kullar gibi geceleri ayakta olsam;

Yiğitler gibi gündüzleri oruçlu olsam.

Geceleri rahat edemeden “Tanrı’m” desem;

*Nasıl çaresini bulacağımı bilmem dostlar.*⁶⁶

2.2. Halvet ve Zikir

Yesevî Tarikatı’nda önemli yer tutan iki ilke de “ halvet” ve “ zikir” dir. Halvet, lügatte تنها kalma, tenhaya çekilme, tenhalık, تنها yer, hamamın sıcak bir bölmesi anlamına gelmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise halvet, tarikata intisap eden bir müridin, belirli bir zaman sonra, şeyhinin isteğiyle,

⁶² Hazîni, *Cevahirü’l-Ebrâr*, vr. 30a-30b ; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 101.

⁶³ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, XIII, vr.26b.

⁶⁴ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, vr.26b.

⁶⁵ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, vr. 24b,25a.

⁶⁶ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Esin Nüshası, vr. 40b.

insanlardan uzaklaşarak, yalnızca bir yerde (tekkelerin özel bölmelerinden birinde) inzivaya çekilmesi ve bir süre (genellikle kırk gün) devamlı Hakkı zikretmesidir.⁶⁷ Bundan (ilk önce) Suhreverdî "Avârifü'l- Maârif" adlı eserinde bahsetmiştir.⁶⁸ Halvet: "çille" olarak da bilinir. Müridler arasında, "erbain çıkarmak" deyiimiyle kırk gün halvete çekilmek kastedilmektedir.⁶⁹ Halvetin, Hz. Musa'nın Tûr-i Sinâ'daki kırk gün kalışından ve Hz. Peygamber'in Hirâ mağarasındaki, itikâfindan ilham alınarak ortaya konduğu ileri sürülür.⁷⁰ Hz. Davud'un küçük bir kusurundan dolayı kırk gün ibadet etmesi de halvete mülhem gösterilmektedir.⁷¹

Ahmed Yesevî'ye nisbet edilen "Yeseviyye" Tarikatı'nda halvetin özel önemi ve kendine mahsus âdâbı vardır. Yesevî'ye göre "Halvet" kelimesindeki harflerde anlaşılması zor hikmetler mevcuttur. Halvet kelimesinin "H" harfi hâli'den, "L" ley'nden, "V" vuslat'tan, "T" hidayet'ten alınmıştır. Halvet sırasında nefis ve şeytana ait arzu ve istekler yanıp yok olmaktadır. Hakk'ın cezbelerinden, nâr ve nur meydana gelmektedir. İnsanlık ufkunda bütün kötülükler kalkarak batın tabakaları nurlanmakta ve temiz olmaktadır.⁷²

Yeseviyye tarikatında "Şeriat halvet" ve "Tarikat halveti" olmak üzere iki türlü halvet vardır. Şeriat halveti olmayınca, tarikat halveti olmaz. Şeriat halveti, "bütün kötülüklerden, noksanlıklardan ve günahlardan tevbe etmek" demektir. Ahmed Yesevî, tarikat halveti hakkında ise mutasavvıfların birtakım görüşlerinin ve uyulması istenilen kaidelerin bulunduğunu söylemektedir.⁷³

Yeseviyye tarikatında halvetin nasıl yapıldığını Hazînî şöyle bildirmektedir: "*Nısfu'l-leyle varınca ve meşâyih-ı Yeseviyye manzume ve makâlâtları ki, hikmetdirler -savt-ı hazin ile- telkinât ile hatm olur, tezvîk ve teşvik için... Ba'de edây-ı tekbirât müselles oturup bir halka halinde zikr*

⁶⁷ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 61.

⁶⁸ İbrahim Düzen, *Aziz Nesevî'ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan* (Ankara: Şanlıurfa İlahiyat Fakültesini Geliştirme Vakfı Yayınları, 1991), 161.

⁶⁹ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), 150; Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetîler*, (İstanbul: Petek Yayınevi, 1984), 67.

⁷⁰ Akşemsettin, Muhammed b. Hamza, *Risalet'ün-Nuriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, no: 2863; Mevdudi, Mevlana Ebu'l Alâ, *Hz. Peygamber*, Çeviren Ahmed Asrar, (İstanbul: Pınar Yayınları 1985), C. II-108.

⁷¹ Düzen, *Aziz Nesevî'ye Göre Allah, Kâinat ve İnsan*, 161; Ahmed Bican, *Envârü'l-Aşîkîn*, Derleyen. Mehmet Faruk Gürtunca, (İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu Yayınları, 1972), 133.

⁷² Hazînî, *Cevahirü'l- Ebrâr*, vr. 16a.

⁷³ Hazînî, *Cevahirü'l- Ebrâr*, vr. 17b.; Suhreverdî, *Avarifü'l-Maarif*, trc. Hasan Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, (İstanbul: Erkam Yayınları, 1990), 263-287.

idülür. Zikrullah'dan sonra hafız hoş nefeslerden savt-ı hazîn ile Sûre-i Yâsîn tilavet eder.”⁷⁴

Yeseviye Tarikatı'nın temel ilkelerinden biri de “zikr-i erre” olarak bilinen cehri zikirdir. Zikir yapanın hançeresinden bıçkı sesine benzer bir ses çıktığı için bu isim verilmiştir.⁷⁵ Menkıbeye göre: Hızır (a.s) bir gün Ahmed Yesevi ile sohbet etmeye gelmişti. Ahmed Yesevî'nin gönlü her zaman ferah iken, o gün sıkıntı içindeydi. Bunu gören Hızır (a.s) sebebini sorduğunda, arkadaş ve müridlerinin gönüllerini kesâfetin kabzettiğini, bundan dolayı üzüntülü olduğunu söyleyince, Hızır (a.s) “Ah, Ah” diyerek Hakk'ı zikre başlamış. Bundan sonra Yesevî'nin hüznü ve sıkıntısı gitmiştir. Zikir-i Erre, bu şekilde Yeseviye'nin virdi olmuştur.⁷⁶

Tasavvuf'un temel gayesi vuslattır. Tek varlık olan Allah'ın varlığına kavuşabilme, Ahmed Yesevî'nin üzerinde durduğu en önemli meseledir. Kurduğu tarikat ile bu hakikate ulaşabilmenin sınırlarını çizmiştir. Ona göre Allah'ı zikir, dünya sıkıntılarının insana yüklediği sıkletin altından kalkmasına olanak sağlayacaktır.⁷⁷ Allah'ı bulma sevdasında olan Hoca Ahmed Yesevî, zikirle Allah'ı bulup, bulamayacağı hakkında kendini sorgular.

Kul Hoca Ahmed, kulluk içre sâbit olsam,

Zikrini deyip, zâkir olup, Rabb'im desem,

Zikrinde şevklenerek kavrulup yansam,

Bu iş ile yâ Rab, seni bulur muyum?⁷⁸

Yesevî'de zikir o kadar önemlidir ki, taharetsiz ve abdestsiz olarak zikir yapılamamakta olup, “Taharetsiz zikir söyleyene lanet yağar.”, “Taharetsiz zikrini söyleyen imân etmez.” ve “Mümin olsan taharetsiz zikrini söyleme.” dizeleriyle bunu dile getirmektedir.⁷⁹ Abdestsiz zikir yapanın, zikrin ehemmiyet ve önemine iman etmediğini söylemektedir. Hoca Ahmed Yesevî'nin nazarında zikrin lezzetini bilmeyenler, hayvandan beter yaratıklardır:

⁷⁴ Hazîni, *Cevahirü'l-Ebrâr*, vr. 27b.

⁷⁵ Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, 105.

⁷⁶ Hazîni, *Cevahirü'l-Ebrâr Min Emvac-ı Bihar*, *Yesevi Menakıbnamesi*, trc. Cihan Okuyucu, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995), 44.

⁷⁷ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 55, 1-75.

⁷⁸ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 77.

⁷⁹ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 81.

Bu yolun lezzetini bilmeyenler

Öz yakasını tutup tevbe etmeyenler

Dünyalığına mağrur olup yürüyenler

Hayvandır, belki ondan beter imiş.⁸⁰

Hâsılı Yeseviyye'nin kendine özgü bir takım âdâb ve erkânı bulunmaktadır. Yeseviyye, öteki tarikatlardan usûl ve âdâb bakımından bazı farklılıklar göstermektedir.⁸¹ Yesevîlik âdâbı hakkındaki temel bilgiler Ahmed Yesevî'nin hikmetleri, kendisine isnâd edilen "Fakrnâme" adlı risâle ile Hazîni'nin "Cevâhirü'l Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr" adlı eserine dayanmaktadır.

Sonuç

Söylediği hikmetlerle Orta Asya bozkırlarındaki insanların kalplerini İslamiyet'e ısındıran Ahmed Yesevî'nin kurduğu Yeseviyye'nin belli başlı birtakım temel ilkeleri vardır. Bu temellerin başında tevhid inancı ve sünnete bağlılık yer almıştır. Allah'ın varlığına, birliğine imân etme Yeseviyye'nin temel ilkesidir. Bu gayesinin başında tevhid inancının pekiştirilmesi, sünnet-i seniyye'ye uyma ve bu doğrultuda yaşama anlayışı gelmiştir.

Dîne dayalı bir tarikat anlayışıyla ortaya çıkan Yeseviyye'nin irşad halkasında din dışı hiçbir olguya rastlanmamıştır. Yeseviyye'nin temel hedefi insanları din etrafında birleştirmek ve kaynaştırmak olmuştur. Tarikata girecek olan müridin ilk önce din hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Dini bilgisi yeterli olmayan bir kişinin tarikata girmesi doğru görülmemiştir.

Yeseviyye, Allah inancı, Peygamber sevgisi ve İslâm kardeşliği ölçeğinde toplumda merhamet, sevgi, yardımlaşma ve ahlaki yaygınlaştırmayı hedef edinmiştir. Emr-i bil-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker ilkesi Yeseviyye'nin ana temasını oluşturmuştur.

Nefis terbiyesi, nefisle mücadele ve mücadeleyi ifade eden riyazet konusu da Yeseviyye'nin bir başka önemli ilkesidir. Nefsin azgınlığına ve serkeşliğine set çeken açlık ve uykusuzluk, bütün tarikatlarda olduğu gibi Yeseviyye mensuplarınca da uyulması gereken bir düstur olarak kabul edilmiştir. Cemâlullah'a ulaşmak isteyen riyâzete devam etmesi gerektiği

⁸⁰ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, Haz. Bice, 137.

⁸¹ Hasan Küçük, *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Tesirleri*, (İstanbul: Türdav Yayınları, 1976), 76.

vurgulanmıştır. Halvet, yani yalnızlık içinde kendini bulma işlevi de temel ilke olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra Yeseviyye’de zikir başlı başına önemli bir unsurdur. Dünya sıkletlerinden kurtulma ve Allah’a ulaşmak için yapılması gereken bir esas olarak benimsenmiştir.

Kaynakça

- Akşemsettin, Muhammed b. Hamza. *Risâlet’ün-Nuriyye*. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, no: 2863.
- Aşurbeyoğlu, Resul-Muhammed. “Yesevi’nin Fakr-nâme Risalesi”. *Türk Yurtları Dergisi*, Ankara, II:6.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: 1971.
- Benningsen, Alexandre. *Sûfi ve Komiser Rusya’da İslam Tarikatlar*. Trc. Osman Türer. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Bican, Ahmed. *Envârü’l-Aşikin*. Der. Mehmet Faruk Gürtunca. İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu Yayınları, 1972.
- Brockelmann, Carl. *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*. Trc. Neşet Çağatay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahih-i Buhârî*. Trc: Mehmet Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayram Veli*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Danişmend, Muhammed. “Mir’atü’l-Kulûb”. Sadeleştiren. Necdet Tosun. *İlam Araştırma Dergisi*, 2/2 (Temmuz-Aralık 1997).
- Düzen, İbrahim. *Aziz Nesevî’ye Göre Allah Kâinat ve İnsan*. Ankara: Şanlıurfa İlahiyat Fakültesini Geliştirme Vakfı Yayınları, 1991.
- Ekinci, Yusuf. *Hoca Ahmed Yesevi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1995.
- Eraslan, Kemal. “Yesevi’nin Fakr-Name’si” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 22 (1977): 45 – 120.
- Eraslan, Kemal. Ahmed-i Yesevî. *Erdem Dergisi*, Ankara, 7/21, 1995.
- Eraslan, Kemal. *Ahmed-i Yesevi’den Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1980.
- Göçgün, Önder. “Destan Rivayetlerine Dayalı Hayatı ve Hikmet Yüklü Edebi Hüviyeti ile Ahmed Yesevi”. *Erdem Dergisi*, Hoca Ahmed Yesevi Özel Sayısı, (1995).
- Hazîni. *Cevahirü’l Ebrar min Emvaci’l Bihâr*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar no: 3893.
- Hazîni. *Cevâhirü’l-Ebrâr Min Emvâc-ı Bihâr, Yesevi Menakıbnamesi*. Trc. Cihan Okuyucu. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995.
- İz, Mahir. *Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*. İstanbul: Türdav Yayınları, 1981.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1977.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.

- Kelâbazi. *Taarruf*. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1992.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Küçük, Hasan. *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Tesirleri*. İstanbul: Türdav Yayınları. 1976.
- Mevdudi, Mevlana Ebu'l Alâ. *Haz. Peygamber*. Trc: Ahmed Asrar. İstanbul: Pınar Yayınları. 1985.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kuran ve Sünnete Göre Tasavvuf*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1993.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Tasavvufun Ruhü ve Tarikatlar*. İstanbul: Sidre Yayınları, 1988.
- Safiyüddin, Mevlana. *Nesebnâme*. Haz. Kemal Eraslan. İstanbul: Yesevi Yayınları, 1996.
- Schimmel, Annemarie. *Tasavvufun Boyutları*. Çev. Önder Gürol. İstanbul: Adam Yayınları, 1982.
- Serin, Rahmi. *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*. İstanbul: Petek Yayınevi, 1984.
- Suhreverdi. *Avarifü'l-Maarif*. Trc. Hasan Kâmil Yılmaz- İrfan Gündüz. İstanbul: Erkam Yayınları, 1990.
- Togan, Zeki Velidi. *Yeseviliğe Dair Bazı Yeni Malûmat Fuad Köprülü Armağanı*. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1953.
- Türer, Osman. *"Hoca Ahmet Yesevi'nin Türk İslam Tarihindeki Yeri ve Tasavvufi Şahsiyeti"*. Nşr. Mehmet Şeker, Necdet Yılmaz. *Ahmet Yesevi, Hayatı Eserleri, Tesirleri*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1996.
- Yesevi, Ahmed. *Divan-ı Hikmet*. (Emel Esin Nüshası). Tek-Esin Vakfı (Müze: No: 55) Haz. Faruk Azmun. İstanbul: Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, 1994.
- Yesevi, Ahmed. *Divân-ı Hikmet*. Haz. Hayati Bice. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998.
- Yılmaz, Necdet. *Ahmed Yesevi, Hayatı Eserleri Tesirleri*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1996.